

KLUB
ŚWIADOMEJ
MŁODZIEŻY

Część III.

Klub Świadomej Młodzieży
PODSUMOWANIE DOSTĘPNOŚCI
ŁÓDŹ

KLUB
ŚWIADOMEJ
MŁODZIEŻY

Łódź 2021 - 2022 r.

SPIS TREŚCI cz. III.

Część I. - Instrukcja budowania *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM)

Część I.I - Załączniki do Instrukcji budowania *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM)

Część II. - Model działania *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM)

1. Zasady tworzenia *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM)
  - a) Wytyczne do metod rekrutacyjnych (patrz: *Część I - Instrukcja budowania KŚM*);
  - b) Struktura spotkań i rodzaje działań;
  - c) Kompetencje kadry.
2. Misja i wizja
  - a) Charakterystyka grupy docelowej;
  - b) Odpowiedź na potrzeby;
  - c) Innowacyjność;
  - d) Prognozowana zmiana.
3. Założenia, charakter i modele zajęć wraz z opisami
  - a) Integracja w grupie;
  - b) Widzenie siebie w integracji i komunikacja;
  - c) Kompetencje kluczowe;
  - d) Metodyka pracy;
  - e) Wskazania edukacyjne.
4. Wskazania dla kadry
  - a) Moderator KŚM;
  - b) Trener/ specjalista;
  - c) Wolontariusz.
5. Wytyczne i zalecenia organizacyjne, techniczne i inne przykłady algorytmów działań okołoprojektowych
  - a) Warunki sensoryczne;
  - b) Zalecenia sanitarne;
  - c) Ogólne wskazania techniczne i graficzne;
6. Materiały i źródła rozszerzające wiedzę, dla kadry/ opiekunów. Odnośniki do materiałów dydaktycznych dla uczestników.
  - a) Rekomendacje. Bibliografia.

Część II.I - Załącznik do Modelu działania *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM) - Opisy warsztatów, wnioski trenerskie, podsumowanie cyklu w kontekście praktyk zwiększających dostępność.

1. Raporty ze spotkań nr I-X wraz z częścią opisową/ wnioskami;

Część III. - Podsumowanie dostępności w działaniach KŚM Łódź

1. Podsumowanie merytoryczne po pełnym cyklu spotkań

- a) Ankiety ewaluacyjne - przegląd;
- 2. Praktyki zwiększające dostępność
  - a) Spostrzeżenia młodzieży i inne wskazania;
  - b) Wnioski.

Część IV. Podsumowanie dostępności w działaniach KŚM Włocławek

- 1. Podsumowanie merytoryczne po pełnym cyklu spotkań
  - a) Ankiety ewaluacyjne - przegląd;
- 2. Praktyki zwiększające dostępność
  - a) Spostrzeżenia młodzieży i inne wskazania (w oparciu o raporty ze spotkań I-X)
  - b) Wnioski.

Część IV.1 - Załącznik do Modelu działania *Klubu Świadomej Młodzieży* (KŚM) - Opisy warsztatów, wnioski trenerskie, podsumowanie cyklu w kontekście praktyk zwiększających dostępność.

- 1. Raporty ze spotkań nr I-X wraz z częścią opisową/ wnioskami;

Część V. Raport podsumowujący testowanie działań KŚM

- 1. Podsumowanie merytoryczne po pełnym cyklu spotkań
  - a) Wybrane konspekty z prezentacji;
  - b) Materiały graficzne;
- 2. Postulaty końcowe młodzieży do praktyk zwiększających dostępność;
- 3. Wskazania kosztowe;

Klub Świadomej Młodzieży

Podsumowanie dostępności w testowych działaniach KŚM

1. Podsumowanie merytoryczne po pełnym cyklu spotkań

a) Ankiety ewaluacyjne (przegląd)

Cykl spotkań KŚM miał charakter pół-otwarty, co znaczy, że w szczególnych przypadkach mogła w zajęciach nie uczestniczyć konkretna osoba, jak i mogła dołączyć nowa. Ze względu na działania testujące model klubowy, jak i olbrzymie zapotrzebowanie na spotkanie się w bezpiecznej dla siebie przestrzeni osób w spektrum autyzmu - przesunięte zostały warunkowo granice wiekowe rekrutowanych uczestników. Na dalszych etapach projektowych **nie zaleca się** ze względu na dobrostan mentalny uczestników (szczególnie osób w tzw. normie intelektualnej), łączyć grup w zbyt dużej rozpiętości skali wiekowej.

Ze względu na nie-medyczny charakter spotkań, nie zdecydowaliśmy się na gromadzenie (poza celami rekrutacyjnymi) i operowanie danymi wrażliwymi, m. in. takimi jak: stopień niepełnosprawności, IQ, diagnoza szczegółowa czy niebinarność.

Zachowaliśmy oryginalną pisownię. Fragmenty nieczytelne są oznaczone w nawiasie [ ]. Nawiasy (...) oznaczają opuszczony przez transkrybenta tekst.

→ Ankiety PRZED*

Dane statystyczne (niepełny wywiad ankietowy/ ograniczona możliwość wyegzekwowania)

Bezpośredni odbiorcy:

- Dziewczęta/ kobiety (łączna ilość i wiek): 5 osób w wieku od 7 do 36 lat
7, 15, 19, 21, 36
- Chłopcy/ mężczyźni (łączna ilość i wiek): 10 osób w wieku od 12 do 21 lat
12, 13, 13-14, 15, 16, 17, 18, 19, 20-21, 21

Rodzice/ opiekunowie uczestników: 2 osoby (kobiety) w wieku 45-50 lat

*Oznaczenie/ kodowanie odpowiedzi: K 19 (kobieta lat 19), D 15 (dziewczyna lat 15), C 13 (chłopiec lat 13), M 21 (mężczyzna lat 21), OP 45 (opiekun/ tu: kobieta/ mama lat 45)

Pytanie 1. Jakże ważne, miłe czy ciekawe wiadomości/ wrażenia zabieram ze sobą ze spotkania?

(co mi się przyda, co mi się podobało, czym podzielę się z innymi, co wykorzystam na co dzień, co uważam za szczególnie użyteczne, co było najlepszym elementem dnia)

C 13 „Mam nowych kolegów”

M 19 „Na pewno najlepszym punktem były rysowanie kim chcę z jednej strony być z i kim jestem z drugiej. Drugą taką atrakcją jest robienie zdjęć i rzeźbienie twarzy i emocji.”

C 15 „Było fajnie opowiedzieć o swojej pasji kiedy inni mnie słuchali.”

C 12 „Przyda mi się wiedza na temat spektrum autyzmu. Podobało mi się to, że mogłem zgłębić wiedzę na temat osób ze spektrum autyzmu. Podzielię się z innymi wiedzą na temat spektrum autyzmu.”

C 14 „Mogłem powiedzieć o swojej pasji.”

M 21 „Spotkanie z panią terapeutką oraz moimi przyjaciółmi.”

K 20 „Podobały mi się książki, pufy, spotkanie z Justyną Suchecką, Izą Piotrowską, one mnie słuchały, ja mogłam słuchać muzyki, tańczyć, wszyscy mnie tam lubią i akceptują.”

K 21 „Zabieram ze sobą otwarty i pełen pomysłów umysł oraz ciepłe serce, szacunek i tolerancję, a także swoje pasje i pomysły.”

C 17 „Miłe. W początku spotkania interesowało mnie filmik z YouTube dotyczący o autyzmie.”

C 16 „Mogłem opowiedzieć o swoich pasjach [nieczytelne]”

M 21 „Mam lat 20, jestem dorosłym chłopcem 😊 Mam pozytywne wrażenia.”

C 18 „Podzieliłem się pasją, otworzyło mnie na ludzi.”

K 36 „Bardzo mi się podoba, że wszyscy jesteśmy tak samo ważni i możemy wypowiedzieć się w swój sposób, tak jak potrafimy - spontanicznie - bez sztucznego scenariusza narzuconego z góry. Za szczególnie użyteczne uważam stwierdzenie pani Izabeli, że „pasje mogą być naszą przyszłością, naszym zawodem i mogą nam przynieść niezależność finansową.”

OP 45 „Mam 45 lat, jestem mamą autystycznej nastolatki. Nie mam pewności że córka odnajdzie się w formule spotkań klubowych. Obawiam się że będzie to kolejne miejsce w którym przyjmie pozycję wycofaną i zamkniętą.”

D 15 „Mam 15 lat, jestem nastolatką. Boję się.”

Pytanie 2. Czy chcę się w przyszłości odnaleźć w roli samorzecznika/ self-adwokata? Jeżeli tak, to dlaczego? (czy po spotkaniu mam ochotę rozwijać swoje pasje i komunikować o nich otoczeniu, czy chcę zostać samorzecznikiem)

D 7 „Nie chcę zostać samorzecznikiem”

C 13 „Tak, chcę pomagać innym”

M 19 „Chcę w przyszłości wspierać akcje propagujące pomoc dla ludzi także zwierząt.”

C 15 „Chcę rozwijać się w informatyce coraz bardziej mi się podoba, chyba zadałem sobie o tym sprawę na spotkaniu.”

C 12 „Nie.”

C 14 „Chcę rozwijać moje pasje i opowiadać o nich.”

M 21 „Chcę pokazać innym że jestem kucharzem oraz występuję w Autentycznych Artystach. Mam ochotę rozwijać swoje pasje dzieląc się z innymi.”

K 20 „Koniecznie rozwijać moje pasje - piłka nożna, wojsko, policja, klub Bayern Monachium IFC Barcelona, mówić, że dziewczyny też mogą mieć swoje pasje.”

K 21 „Zdecydowanie tak ponieważ chcę przekazywać innym jakie mam pasje i zainteresowania oraz bardziej je rozwijać.”

C 17 „Tak. Bo od mojego dzieciństwa mam problem z takimi ludźmi jak z niesprawiedliwością, niezrozumieniem autyzmu czy też nic nie obchodzące nas osoby albo że mam dość słowa że tak jest i świat.”

C 16 „Określę się, już jestem samorzecznikiem i tak będzie niezmiennie...”

M 21 „Tak, ponieważ dzięki temu mogę szerzej głosić swoje zdanie i dzielić się pasjami.”

C 18 „Przyszłość mam zamiar związać z muzyką.”

K 36 „Pasje stanowią bardzo ważny element życia człowiek. Dzięki pasjom człowiek wszechstronnie się rozwija i żyje pełnią życia. Życie bez pasji jest strasznie nudne i monotonne. To bardzo smutne życie. Dla mnie nie mieć pasji czyli czegoś co się Kocha robić - to tak jakby nie żyć.”

OP 45 „Tak i na tyle na ile pozwalają mi moje obowiązki domowe i zawodowe robię to w każdej wolnej chwili. Udzielam się na forach internetowych wspierając psychicznie rodziców świeżo po diagnozie. Wspieram Polaków z diagnozą i terapią za granicą, szczególnie we Francji bo tam mieszkałam i znam realia. Regularnie biorę udział w programie edukacyjnym walczącym ze stereotypami - Żywa Biblioteka.”

D 15 „Nie wiem czy mogę.”

Pytanie 3. Gdybym był prowadzącym/ reżyserem spotkania, to następnym razem zwróciłbym/ - abym uwagę na...? (co powinno się pojawić, o co można uzupełnić kolejne spotkania, czy miałem/ miałam z czymś problem - napisz, narysuj, przedstaw swoją opinię w dowolnie wybrany sposób)

D 7 „Chodzenie w grupach”

C 13 „Dobrze, że warsztaty się odbyły”

M 19 „Chętnie zaprosiłbym kogoś znanego choćby artystów, muzyka, aktora, pisarza, itp. A nawet detektywa. Ogólnie osoby o otwartym myśleniu i czuciu.”

C 15 „Chciałbym porozmawiać o informatyce. Dowiedzieć się więcej o niej.”

C 12 „Uważam, że spotkanie są ułożone idealnie i nic nie trzeba zmieniać.”

C 14 „Powinna się pojawić prezentacja z kalendarzem.”

M 21 „Chciałbym aby na takie spotkania były zapraszane ciekawe osoby które mają pasje. Rozwiązywanie problemów szkolnych. Gdybym był samorzecznikiem poruszałbym problemy konflikty nauczyciel i uczeń.”

K 20 „Mam pomysł, żebyśmy nauczyli się wszyscy naszego tańca, układu tanecznego - takiego dla naszego klubu. Kocur wybrałby utwór, śpiew Borys i Ola, a reszta taniec.”

K 21 „Ciepła i swobodna atmosfera, więcej zajęć artystycznych.”

C 17 „Nie wiem.”

C 16 „Spotkania i zapraszanie osób w spektrum LGBTQ.”

M 21 „Na to by każdy z uczestników mógł swobodnie wygłosić swoje zdanie na dowolny temat.”

C 18 „Sytuację ludzi z ASD na świecie.”

K 36 „Szczególną uwagę chciałabym zwrócić w stronę osób które nie mają donośnych głosów. Mówię prawie szeptem i często potrzebuję chwili zastanowienia by coś dalej powiedzieć. Dajmy im szansę i nie zagłuszajmy ich pobocznymi rozmowami. To dekoncentruje i sprawia wrażenie że to co mówię nie jest aż tak ważne. A przecież jest!”

OP 45 „Przestrzeń na wyrażenie się dla każdego klubowicza jest niezbędna. Wsparcie szczególnie wycofanych i samotnych. Wyjście do ludzi, w miasto, przestrzeń na co dzień trudno dostępną dla nas.”

D 15 „Nie mam pomysłów.”

→ Ankiety PO*

Dane statystyczne (niepełny wywiad ankietowy/ ograniczona możliwość wyegzekwowania)

Bezpośredni odbiorcy:

- Dziewczęta/ kobiety (łącznie ilość i wiek): 5 osób w wieku od 7 do 36 lat
7, 15, 19, 21, 36
- Chłopcy/ mężczyźni (łącznie ilość i wiek): 10 osób w wieku od 12 do 21 lat
12, 13, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21

Rodzice/ opiekunowie uczestników: 2 osoby (kobiety) w wieku 45-50 lat

*Oznaczenie/ kodowanie odpowiedzi: **K 19** (kobieta lat 19), **D 15** (dziewczyna lat 15), **C 13** (chłopiec lat 13), **M 21** (mężczyzna lat 21), **OP 45** (opiekun/ tu: kobieta/ mama lat 45)

Pytanie 1. Jakie nowe wiadomości, jakie wrażenia zabieram ze sobą po dotychczasowych spotkaniach? (co mi się przyda, co mi się podobało, czym chcę podzielić się moim doświadczeniem z innymi, co wykorzystam na co dzień, co uważam za szczególnie użyteczne, co było najlepszym elementem warsztatów)

D 7 „Podobało mi się wyjście do EC 1”

M 19 „Na pewno lepiej rozumiem swoje emocje i innych i rozwija się u mnie kreatywność.”

OP 50 „Uderzające jest jak bardzo Młodość w spektrum jest wolna, otwarta i gotowa do nawiązania relacji z innymi, jeśli tylko stworzy się im dogodne warunki. Wzruszające jest obserwowanie tych spotkań, rozmów, kontaktów. To łatwe i naturalne... tylko czas i przestrzeń <3 Zgadza się z całym moim doświadczeniem w życiu z 19 letnim synem.”

C 15 „Ciekawi goście, kreatywne spotkania, super spotkanie z Michałem i zdjęciami, mam swoje prawa, mogę decydować.”

C 12 „Dużo dowiedziałem się o tym, jak pomagać osobom w spektrum autyzmu.”

C 14 „Teraz wiem, że można różnie wyrażać emocje. Wiem, że moje pasje są ważne i dają mi siłę. Wiem, że jestem ważny i to co robię jest potrzebne.”

M 21 „Spotkanie z przyjaciółmi.”

K 20 „Podobały mi się wspólne wyjścia całą grupą, takie wycieczki są potrzebne, jesteśmy wtedy ważni, mamy wspólne cele, mogę opracować plan, jak dotrzeć we takie odwiedzane miejsca i powiedzieć innym, jak tam trafić.”

K 21 „Poznanie swoich emocji, odkrywanie siebie, poznanie wspaniałych ludzi, którzy dużo wnoszą do mojego życia, rozwijanie pasji, stanie przed obiektywem profesjonalnego fotografa.”

C 17 „Tak, jestem zadowolony z spotkania bo ponieważ bardziej czuję się sobą niż w szkole.”

C 16 „Mam 16 lat, jestem nastolatkiem w spektrum autyzmu. To była dla mnie najfajniejsza przygoda w życiu. W mojej ocenie bardzo mi się podobały wszystkie spotkania.”

M 21 „Spotkania poszerzyły moje horyzonty, otworzyły mi oczy na różne problemy osób ze spektrum autyzmu, pozwoliły wymienić się spostrzeżeniami, poznać ciekawe osoby, a niekiedy się wykazać. Podobała mi się przyjazna atmosfera, możliwość powiedzenia czegoś od siebie, swoich przemyśleń, wysłuchania ciekawych osób, mających dużą wiedzę i możliwości oraz oczywiście dobre jedzenie😊 Te spotkania dają nadzieję na to, że głos młodzieży zostanie wysłuchany, a zdanie uwzględnione i że osoby na decyzyjnych stanowiskach też chcą coś zmienić by polepszyć jakość życia osób ze spektrum autyzmu.”

C 18 „Mam 18 lat, jestem Mężczyzną. Ten cykl spotkań mi się podobał bo był taki różnorodny. Inni goście wspaniała atmosfera edc.”

K 36 „Wszystkie spotkania Klubu Świadomej Młodzieży sprawiają, że mam ochotę się uśmiechać i działać - choć jako osoba rozwijająca się w spektrum autyzmu mam sporo wyzwań każdego dnia. W życiu codziennym, od autyzmu nie ma odpoczynku - on jest obecny w moim życiu cały czas. Trzeba go wciąż oswajać i próbować z nim żyć, choć nie jest lekko. (...) Takie projekty są warte uwagi, ponieważ sprawiają, że młodzi ludzie, którzy niejednokrotnie są narażeni na wykluczenie społeczne ze względu na tzw. trudne i nieakceptowane przez innych zachowania - mogą wreszcie powiedzieć sami w swoim imieniu czego im brak w relacjach z ludźmi, którzy nie mają autyzmu i przez to nie mogą zrozumieć ich codziennych zmagania. U nas na spotkaniach nie ma trudnych zachowań, ponieważ tu każdy ma prawo wyrazić swoje emocje. (...) Kolejnym bardzo ważnym dla mnie punktem tych spotkań, które mają na celu wzmacnianie naszych mocnych stron, a nie skupianie się na najłabszych - były warsztaty dotyczące wzmacniania poprzez poszukiwanie drogi do samego siebie. Tworzenie Mapy Myśli oraz zastanawianie się Jakim jestem i jakim chciałbym być. Odkrywanie ile w człowieku drzemie ukrytych talentów i dobra. (...) Praca z emocjami była kolejnym mocnym punktem programu. Emocje są częścią nas wszystkich - każdy je ma (...)”

OP 45 „Regularny udział w spotkaniach KŚM odmienił moją córkę. Stała się bardziej pewna siebie, ma więcej motywacji do wyrażania siebie, opowiadania o swoich zainteresowaniach i ambicjach. Szczególnie ważne jest dla mnie to, że weszła w środowisko rówieśnicze, poza szkołą i terapią. Cóрка bardzo chętnie uczestniczy we wszystkich spotkaniach. Klub i znajomi z klubu stali się bardzo szybko ważną częścią jej życia.”

D 15 „Całe spotkania były super.”

Pytanie 2. Czy czuję się samorzecznikiem/ self-adwokatem? Czy chcę nadal kontynuować spotkania w KŚM? Dlaczego? (czy po spotkaniach mam ochotę rozwijać swoje pasje i silniej komunikować o nich otoczeniu, czy lubię być samorzecznikiem)

D 7 „Nie”

C 13 „Tak”

M 19 „Tak czuję, że coraz odważniej mówię o swoich pasjach. Chętnie zaangażuję się w akcje pomagające ludziom, a także zwierzętom.”

C 15 „Tak, czuję się samorzecznikiem i chcę być w KŚM. O swoich pasjach nie umiem rozmawiać, bo się ze nie śmieją lub są tylko moje.”

C 12 „Tak, chcę kontynuować spotkania również dowiedziałem się dużo nowych i fajnych rzeczy.”

C 14 „Czuję, że mogę mówić o sobie. Spotkania w KŚM dają mi szczęście.”

M 21 „Chcę kontynuować spotkania i przeprowadzać rozmowy na temat gotowania i na tematy podobne.”

K 20 „Chcę rozwijać pasje i mówić o tym z Jankiem na lekcjach różnorodności. Chcę być aktywną asystentką Janka i żeby nie kazać mi siedzieć w ławce tylko prowadzić takie lekcje!!!”

K 21 „Zdecydowanie tak, ponieważ pozwala mi to w poznawaniu nowych, wspaniałych ludzi i dalszym poznawaniu siebie.”

C 17 „Tak. Bo mogłem cały czas współpracować tymi rozumnymi ludźmi a także że mogą mnie ufać.”

C 16 „Tak, czuję się bardzo samorzecznikiem. Chcę niezmiennie kontynuować spotkania ponieważ mi dają dużą odskocznnię od życia codziennego.”

M 21 „Jeszcze jak! Czuję, że z wami mogę coś osiągnąć, że mój głos ma znaczenie i że razem możemy więcej! Zawsze miałem ochotę dzielić się swoimi pasjami, ale teraz nabrałem większego przekonania, że warto się tym dzielić.”

C 18 „Zdecydowanie CZUJE, że mam ochotę rozwiać pasje oraz bardzo czuje się samorzecznikiem.”

K 36 „Cieszy mnie fakt, że powstała idea samo-decydowania o sobie, która dotyczy również osób niepełnoletnich. Dzieci, uczniowie mają prawo decydować co jest dla nich dobre. Mają prawo do edukacji według własnej wizji. Powinni mieć więc świadomość swojej roli w szkole, ponieważ to ich dotyczy. (...) Czuję, że poprzez te spotkania podniosłam swoje kompetencje społeczne. Jestem wdzięczna, że dzięki warsztatom - a w szczególności osobom, które je dla nas tworzą - odważyłam się by głośno mówić w swoim imieniu, by nie zgadzać się na krzywdę, by mówić stop przemocy. Nauczyłam się również jak chęć pomocy innym przekuć w działanie.”

OP 45 „Oczywiście, bardzo chcemy kontynuować spotkania w KŚM. Mamy pomysły na spotkania i miejsca w które moglibyśmy się wybrać. Córnka opowiada o klubie w szkole i w sytuacjach rodzinnych - to bardzo ważny element jej świata.”

D 15 „Tak.”

Pytanie 3. Chciałbym/ -abym przekazać pomysłodawcą KŚM ...? (o co można uzupełnić kolejne edycje KŚM, czy miałem/ -am z czymś problem, co jeszcze szczególnie mi się podobało - napisz, narysuj, przedstaw swoją opinię w dowolnie wybrany sposób)

D 7 „Mój brat ma autyzm, poznałam inne osoby takie jak mój brat”

C 13 „Było super”

M 19 „Można zaprosić znane osoby np. piosenkarzy, aktora, tancerza, tancerkę.”

OP 50 „Tak sobie myślę, czy możliwe by było zapraszać na nasze spotkania młodzieży pedagogów, psychologów, "ważne" postacie mające znaczący udział w życiu szkoły - jako obserwatorów tego, jak się ma teoria i ich wiedza do realiów i tego co jest.”

C 15 „Bardzo chciałbym spotkanie KŚM o tworzeniu gier komputerowych, takie przy laptopach. Miałem problem z czasem, spotkania były dla mnie zbyt długie i nie miałem co robić, bo nie rozumiałem, albo mało rozumiałem o co chodzi. Potrzebuję dokładniejszego wytłumaczenia. Siedziałem z tyłu, bo źle się z tym czułem.”

C 12 „Uważam, że nic nie trzeba zmieniać a szczególnie podobały mi się zajęcia dotyczące pasji.”

C 14 „Nie miałem z niczym problemu. Chciałbym dalej takie spotkania.”

M 21 „Rozwiązywanie problemów osób ze spektrum autyzmu.”

K 20 „Najbardziej podobały mi się zajęcia z Justyną Suchecką, pokazywanie emocji i ich odgadywanie. Nad emocjami trudno panować - chciałabym się nauczyć panować nad emocjami - żeby się niepotrzebnie nie denerwować.”

K 21 „Najbardziej podobała mi się cudowna atmosfera spotkań, każdy czuł się swobodnie i dobrze.”

C 17 „Chciałbym jechać do muzeum przyrodniczego w Łodzi w tym muzeum ewolucji w Warszawie.”

C 16 „Proponuję spotkanie z Posłem na Sejm RP lub Senatorem oraz spotkanie z Przedstawicielem np. PKP Intercity lub lokalnego dla danego województwa Przewoźnika i Spotkanie z Przedstawicielem komunikacji miejskiej dla danego miasta.”

M 21 „Na spotkania KŚM chciałbym móc zaprezentować to co dla mnie ważne i w czym jestem dobry.”

K 36 „Takie spotkania przynoszą terapeutyczny skutek - choć z założenia nie są terapią. Jednak mam takie odczucie, że w bardzo sprytny sposób przy użyciu ciekawego planu ten cel terapeutyczny jest realizowany 😊 Realizujemy wspólnie taki plan samopomocy. Ktoś pomaga nam byśmy nauczyli się pomagać w pierwszej kolejności samym sobie. (...) Bardzo chciałabym by KLUB ŚWIADOMEJ MŁODZIEŻY rozwijał się i działał do końca świata i jeden dzień dłużej, ponieważ jego istnienie ma sens. Dzięki ludziom, którzy go tworzą świat staje się lepszy, my stajemy się lepsi - a ja mam zaszczyt i wielką przyjemność w tym wszystkim uczestniczyć, być częścią tego wspaniałego planu tworzenia 😊 😊”

OP 45 „Chciałabym bardzo podziękować wszystkim tym, dzięki pracy których spotkania KŚM były i są możliwe. To niezwykle doświadczenie dla całej mojej rodziny. Nie jesteśmy już sami, mamy Klub!”

D 15 „Niczego nie brakowało.”

Wypis z części ankiet ewaluacyjnych ukazuje szeroki obraz niespełnianych na co dzień potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Najsilniej wyłaniającą się luką jest m. in. potrzeba bliskości z drugim człowiekiem i przynależności - do właściwej grupy, do „stada”.

Pomimo początkowych założeń mających na celu wzmocnienie w młodych ludziach postaw asertywnych i zachęty do działań publicznych i samorzecznicznych - całość projektu ulegała niewielkiej modernizacji, gdy na pierwszy plan wciąż wysuwały się najsilniej potrzeby akceptacji i wiary we własną wartość, niezależnie od klasyfikacji diagnostycznej.

2. Praktyki zwiększające dostępność

a) Spostrzeżenia młodzieży i inne wskazania

W tej części omówienia prezentujemy głosy uczestników (zapis kursywą), ich przemyślenia i myśli zanotowane podczas warsztatów przez koordynatora. Cennym byłoby włączyć w finansowanie funkcję dodatkowego moderatora/ koordynatora, jeżeli przyszłe edycje mają być również źródłem doświadczenia przez środowiska ekspertów związanych ze spektrum autyzmu.

Cytaty i myśli przeplatane są opisami przebiegu warsztatu przez trenerów i specjalistów. Całość tworzy silnie zarysowujący się obraz postulatów i wniosków, które wyklarują się z końcem etapu testowania, dając kolejny zaczyn do nowych idei, w kolejnych etapach prac klubowych w całej Polsce.

Spotkanie nr 1. „Siła pasji - różnorodnie o sobie.”

Podczas spotkania młodzi ludzie prezentowali swoje pasje, zainteresowania. Większość uczestników wiedziała, co lubi robić, co ich fascynuje i umiała o tym opowiedzieć. Byli też uczestnicy spotkania, którzy biernie uczestniczyli, przysłuchując się innym (wynikało to głównie z ich możliwości psychofizycznych danego dnia).

„Problemem dla nas jest to, że ludzie często lekceważą nasze pasje, uważając je za niepotrzebne i udawane. Nasze pasje są różne, często takie nie z pierwszej linii typowych zainteresowań. Możemy interesować się światem zwierząt, teorią ewolucji, liczbami, słowami, informatyką... dosłownie wszystkim. Transport publiczny, mapy, koleje, rysunek, grafika, informatyka czy śpiew. My czujemy różnicę w tym, że nasze pasje są bardzo silne. Dajemy im dużo swojego czasu. Jesteśmy w nich.”

Spotkanie nastawione było na kształtowanie relacji, budowanie więzi. Celem było również lepsze poznanie członków KŚM, rozpoznanie wzajemnych potrzeb, umiejętności, marzeń, wzmocnienie zaufania i poczucia bezpieczeństwa w grupie. Młodzież wykazywała duże zaangażowanie do wspólnego działania.

„Lubię być w swojej pasji schowany i nie lubię wcale o tym rozmawiać z ludźmi. Ja zgłębiam ją. Kiedy już dostanę pytanie o pasję - lubię o niej rozmawiać. Mogę dużo o niej mówić, pokazywać ją, ale bardziej lubię ją zgłębiać.”

Każda osoba w spektrum autyzmu jest wyjątkowa i niepowtarzalna i ma ogromny potencjał, który mądrze kierowany przez pedagogów w przyszłości może stać się ich przyszłością zawodową i ugruntuje im niezależność oraz samodzielność na miarę ich możliwości psychofizycznych w życiu dorosłym. Szkoła zdecydowanie powinna kształtować u ucznia poczucie niezależności, wiarę w swoje możliwości, prowadzić do maksymalnej samodzielności ucznia.

„W szkole nikt nie pytał o nasze pasje, były nieważne. Pani od historii nie zauważyła mojej pamięci precyzyjnej do dat. Kiedy mówię o datach jestem przyjemnie nastawiony do lekcji. Chciałbym aby ludzie wiedzieli, że mam pasję do dat. To mnie zachęca do życia.”

„Kiedy „jesteś podłączony pod moje zainteresowania” jest mi lekko rozmawiać. Rówieśnicy w szkole wyśmiewali moje pasje - według nich byłem za duży/dorosły „na dinozaury”. Ja wiem, że one mogą być na poziomie bajek, ale ja uprawiam zainteresowanie swoje w odtwarzaniu figur dinozaurów. Szczegóły w modelach są dla mnie zachęcające. Lubię odzwierciedlać każdy detal. Napisałem teorię ewolucji też, nie wiem czy kogoś to zainteresuje.”

Pasja powinna być podstawą, fundamentem do budowania strategii zasobów osoby w spektrum autyzmu. Pasja jest również świetną przestrzenią do zbudowania niewymuszonej relacji rówieśniczej i zachętą do mówienia „o sobie” i „w swoim imieniu”.

„Jak śpiewałam w szkole, mówili że mówię sama do siebie mogę mieć problem ze sobą. Nuciałam dużo - wtedy na przerwie było mi przyjemnie. Nie wierzyli, że mogę śpiewać naprawdę.”

„Chcemy żeby ludzie wiedzieli, że pasje mogą być początkiem do relacji z nami. Taki start. Prawdziwe zainteresowanie nimi daje nam więcej odwagi i pewności na działania wspólne z innymi.”

Myszę, że ten warsztat powinien dodać im pewności siebie, rozwinąć im skrzydła, sprawić, aby ich samoocena, samopoczucie wzrosło. Młodzież kształtuje i promuje aktywne postawy społeczne oraz rozwija pasje i kompetencje miękkie. Poprzez warsztaty dzieci i młodzież rozwijają kompetencje współczesnego świata, uczą się aktywnych postaw życiowych, promują postawę tolerancji wobec różnorodności oraz samodzielność. Młodzież podczas zajęć mają możliwość nabywania nowych kompetencji, kształtują umiejętność współpracy, kreatywności, zdobywają wiedzę, poszerzają horyzonty.

„Nasze pasje można wykorzystać w pracy zawodowej. W tym co kochamy jesteśmy najlepsi na świecie tylko czasem potrzebujemy kogoś kto to dostrzeże - i wtedy mamy szansę to pokazać innym. Często coś lubimy, ale nie wiemy nawet że to może być ważne też dla innego człowieka i że przykładowo to może przydać się w jakiejś pracy.”

„Od pasji w spektrum autyzmu to powinien być doradca zawodowy - to jest nasz pomysł.”

Spotkanie nr 2. „Moje prawa to podstawa!”

Uczestnicy i uczestniczki mieli ogromną potrzebę opowiedzenia o swoich dotychczasowych doświadczeniach szkolnych. Niestety w większości są to historie bardzo trudne i przykre. Dzieci i młodzież rozwijające się w *spektrum autyzmu* często doświadczają przemocy ze strony rówieśników czy nawet nauczycieli/ nauczycielek.

„Prawa swoje powinniśmy mieć w szkole i całym życiu, ale ich nie mamy. Taka jest nasza codzienność, że ludzie mówią nam słowa o tym, że mamy prawo do wielu rzeczy, ale jak zabieramy głos to tak naprawdę nie jest. Nie traktuje się ludzi w spektrum autyzmu na poważnie w bo ludzie myślą, że my mniej wiemy albo nic nie wiemy. To jest straszne, że jak ktoś mówi mało, albo wolniej, albo wcale to już jest katastrofa. Najczęściej nauczyciele myślą, że jak nie odpowiem w tym czasie co mnie poprosili to, że jestem nieprzygotowany do zajęć.”

Przyczyną bywają przede wszystkim: brak dostosowanych do potrzeb rozwiązań systemowych oraz organizacja pracy przedszkoli i szkół, brak wiedzy na temat *spektrum autyzmu* wśród wszystkich osób tworzących społeczność szkolną (dzieci i młodzieży, kadry nauczycielskiej oraz pracowników administracji i obsługi, a także rodziców/ opiekunów), krzywdzące stereotypy i przekonania, postawy ludzkie.

„Nie lubię mówić bo cały czas mi w szkole mówili „mów wyraźniej! mów wyraźniej”. Ja potrzebuję czasu na mówienie. Wolę już nic nie mówić. Lubię tutaj być w klubie i mówić bo to nie jest dla nikogo problem, a w szkole jest stres.”

„Nie znamy tych praw naszych w szkole bo nikt nam o nich nie mówi nigdy. W szkole uczymy się przedmiotów dziwnych czasem, a gdybyśmy czasem poznali swoje prawa byłibyśmy spokojniejsi w sobie.”

„W szkole jesteśmy wyśmiewani przez rówieśników, ale także przez nauczycieli. Jak ktoś ma zachowanie na odreagowanie. Uzbiera się nam emocji i trzeba to wytykać, wychodzić, wytrzepotać, wyklaskać - a ludzie robią już sensacje, że to nienormalne jest, że tak w życiu nie można robić.”

Trzeba koniecznie wzmocnić oraz zachęcić dzieci i młodzież do aktywnego i samodzielnego działania przy współpracy z mądrymi dorosłymi. Niezwykle istotne są szkolenia dla społeczności szkolnej (warsztaty oraz szkolenia dla rodziców/ opiekunów, kadry oraz dzieci i młodzieży neurotypowej).

„W szkole potrzebujemy też psychologów, żeby nam pomagali każdego dnia. Ich nie często kiedy są trudne sytuacje dla nas. Często psychologa w szkole nie ma wcale. Wtedy to sami musimy sobie radzić i często to się źle kończy.”

„W podstawie programowej powinna być lekcja różnorodności i wtedy każdy uczeń i każdy pracownik w szkole mógłby się dowiedzieć o tym jak zrobić dostosowanie do uczniów ze specjalnymi (WŁASNYMI !!!!) potrzebami edukacyjnymi.”

Szkoły jako instytucje powinny korzystać z doświadczenia dzieci i młodzieży rozwijającej się w *spektrum*, ponieważ oni sami również mogą uczyć - są ekspertami/ ekspertkami i praktykami/ praktyczkami w zakresie wszelkiej wiedzy o *spektrum autyzmu*.

Spotkanie nr 3. „Autoprezentacja. Mocni sobą.”

Pierwszym ćwiczeniem była autoanaliza w postaci pracy plastycznej bazującej na uprzednio przygotowanej planszy. Prezentuje ona sylwetkę człowieka z podziałem na dwie sfery: „Jestem...” oraz „Chcę być...”. Uczestnik za pomocą słów bądź też dowolnej techniki plastycznej wypełnia dwie odrębne połowy pracy, analizując swoją osobowość, charakterystyczne dla siebie cechy, mocne i słabe strony, bądź też pasje, plany na przyszłość lub marzenia.

„Pokazywanie siebie światu to jest wyzwanie dla nas. Prezentowanie chcemy zacząć od zrozumienia co jest w nas teraz. To jest trudne dla nas.”

„Nazwanie emocji w różnych sytuacjach pomaga - może nas pokierować, ale nie musi bo każdy jest z nas inny.”

„Jedna osoba będzie się prezentowała z przyjemnością, druga osoba nie i to też jest w porządku. Ważne by wiedzieć, że mamy wybór.”

Każda z osób po przepracowanych warsztatach ma możliwość przedstawienia siebie, swoich mocnych stron i emocji w dowolny, wybrany przez siebie sposób. Reszta uczestników uczestniczy w sesji fotograficznej. Może być też zaangażowana do pomocy przy sesji.

„Scenki z życia takie jak każą robić nam na TUS-ach - to koszmar - trzeba kolegować się z kimś kogo wcale nie lubię, nawet nie mnie interesuje mówi. Nie zawsze trzeba nas na te TUSY wysłać. Przykładowo ktoś z nas może być introwertykiem. Jest w spektrum autyzmu, ale lubi побыć sam. A ja jestem taki bardzo do ludzi - towarzyski do ludzi bardzo mile nastawiony - mogę z nimi długo wytrzymać.”

„Każdy jest inny i to jest w porządku. Prosimy aby nie zmieniać nas na siłę. Jesteśmy często zmęczeni szkołą i terapią i jak ktoś nam proponuje scenki czy coś to się spinamy. Ważne żeby była fajna przyjacielska zabawa, a nie tylko działanie w celu terapii.”

Ważną kwestią jest forma prowadzenia warsztatu. Ćwiczenia powinny skupić się przede wszystkim na aktywizujących działaniach plastycznych oraz innych formach ekspresji. Teorię, w postaci slajdów prezentacji lub wykładu należy ograniczyć do minimum. Największe zaangażowanie uczestników miało miejsce podczas ćwiczeń związanych z fotografowaniem emocji i uczuć.

„Ja się zmuszam często aby być w centrum uwagi i mieć kolegów, ale to mnie tak wykańcza, że potem już nie mam siły na życie. Wcale nie trzeba tak ciągle z ludźmi być i robić wszystko identycznie. Można też po swojemu tak aby nie zamęczyć głowy i nie zmęczyć się emocjonalnie. Ważne aby ludzie wspierali nas w nazywaniu emocji i tego co się dzieje czasem w bardzo szybkim tempie. A naprawdę jest tak, że często dorośli mają problem z emocjami - mówią do nas abyśmy się uspokoiли, ale sami są bardzo napięci dniem i mają podniesiony głos. Jak tak robi nauczyciel w klasie to pojawia mi się lęk. Czuję go w brzuchu.”

Podczas wykonania sesji fotograficznej, będącej swoistą autoprezentacją, uczestnicy, oswojeni już z warunkami panującymi w studiu fotograficznym (ostre światło, błysk flasza, dźwięki, zaciemnienie itp.) bez problemu pozowali do zdjęć, przedstawiając się w różnych pozach i w zindywidualizowany sposób swoją różnorodność; wzmożło się też postrzeganie siebie oraz rozumienie emocji. Niektórzy

z wykorzystali przygotowane wcześniej stroje i rekwizyty związane z pasją, będącej nieodzownym elementem tożsamości.

Spotkanie nr 4. „Jestem (sobą). Mogę (być sobą). Będę (sobą).”

Trenerzy opowiadali o własnym doświadczeniu życia oraz doświadczeniu życia znanych osób w spektrum autyzmu (Albert Einstein, Izaak Newton, Carl Gustav Jung, Glenn Gould).

„Jeśli zaczniesz oceniać rybę pod względem jej zdolności wspinania się na drzewa, to przez całe życie będzie myślała, że jest głupia.”

- Wyjaśniono młodzieży zjawiska nadwrażliwości i niedowrażliwości sensorycznej, a także to czym jest integracja sensoryczna;
- wyjaśniono zjawiska meltdown i shutdown, oraz podano odpowiednie sugestie, jak zapobiegać przeciążeniom sensorycznym i jak sobie z nimi radzić;
- opisano funkcjonowanie sensoryczne ww. znanych osób w spektrum autyzmu i ich metody radzenia sobie z własną sensoryką;
- ukazano uczestnikom spotkania style myślenia osób autystycznych;
- podkreślono rolę jaką pełni w życiu osób w spektrum autyzmu realizacja ich własnych pasji.

„Różne znane osoby z historii również żyły w spektrum autyzmu. Można w życiu robić różne rzeczy, ważne aby zadbać o siebie w tym, zrozumieć własne potrzeby i je zaspokajać na bieżąco.”

„Rozumiem to tak, że nie wolno nikogo oceniać za to, czego nie może zrobić ze względu na swoje wyzwania życiowe, rozwojowe czy inne. Mnie często każą nauczyciele być spokojnym - nigdy nie powiedzieli mi jak ten spokój się robi. Nic nie tłumaczą, potem stawiają ocenę złą za zachowanie. To jest krzywdzące - pomagają nam jasne zasady działania w danym miejscu, zwłaszcza w szkole. Tego tutaj nikt nie tłumaczy.”

Spotkanie i warsztaty należałoby zmodyfikować o dodanie szerokiego modułu poświęconego psychoedukacji o samym spektrum autyzmu (!). Widoczna jest silna tendencja do zaszczepionych postaw wzmacniających potencjalną niepełnosprawność, bez wyjaśnienia czym jest istota spektrum autyzmu, inna percepcja, itp. Do tego modułu należałoby włączyć rodziców/ opiekunów, żeby ich zasób wiedzy (często niewielki, tak jak i dostęp do wyedukowanych specjalistów) mógł zwiększyć się równolegle do swoich dzieci.

„Naszą siłą może być właśnie to jacy jesteśmy!”

„Możemy być sobą i spełniać się w różnych obszarach życia.”

„Nawet jeśli jestem inny, mogę wszystko zrealizować jak to sobie zaplanowałem i nie muszę słuchać ludzi, którzy mówią mi, że osiągnę cel pod warunkiem, że będę jak wszyscy.”

„Mogę być sobą i zmieniać świat na lepszy - ale tym potrzebuję mądrego wspierania dorosłych, rodziców i nauczycieli, żeby przestali wątpić we mnie ciągle, albo mnie zmieniać.”

„Jak będę udawać kogoś kim nie jestem nie uda mi się sukces w życiu bo będę przez to udawanie zmęczony bardzo. Nie dojadę do celu.”

Podczas spotkania młodzież uświadomiła sobie, iż osoba z tzw. *niepełnosprawnością społeczną* jest w stanie w wielu obszarach autonomicznie funkcjonować w społeczeństwie przy założeniu, że:

- ma świadomość zarówno swoich mocnych stron, jak i tych, które napotyka wiele barier;
- znaczenie przestania „*Jestem. Mogę. Będę.*” rozumie nie tylko w przerysowanym najczęściej wymiarze behawioralnym, ale przez prawo akceptacji samego siebie, istoty swojego człowieczeństwa: *Jestem - sobą. Mogę - być sobą. Będę - sobą!*

„Mogę mówić głośno NIE, jeśli coś jest dla mnie złe, niebezpieczne. Nie muszę zmuszać się do relacji z ludźmi, zwłaszcza jeśli mnie robią mi przykrość.”

Ćwiczenia kreatywności i zobrazowanie młodzieży, że ich style myślenia są niezmiernie wartościowe oraz że niewiele osób spoza spektrum może w ten sposób interpretować rzeczywistość i dzięki temu tworzyć zaskakujące rozwiązania - wydaje się, że wzmocniła wiarę w swoją unikalność i siłę pojedynczego umysłu. Warsztatowa praca nad ukazaniem siły myślenia osób autystycznych była niezmiernie trudna, gdyż reagowano najczęściej niedowierzaniem i zaskoczeniem. Odmienny i oryginalny styl myślenia osób autystycznych, jak i jego wyjątkowość jest najczęściej niestety skutecznie tłumiona w systemie edukacji i w codziennym funkcjonowaniu.

„Jestem silniejszy jeśli napiszę to sobie, że mam takie prawo, że mogę żyć po swojemu, mogę mieć ludzi blisko, których lubię z serca, a nie z musów terapeutycznych. Nie znoszę tych znajomości sztucznych z TUS - na tych zajęciach nie zapytał mnie nikt o zdanie czy ta relacja jest dla mnie w porządku.”

Można powiedzieć, że dzięki tym ćwiczeniom został rozpoczęty wśród młodzieży zgromadzonej na spotkaniu proces świadomego samopoznania, czyli odkrywania tego „*kim jestem?*”, którego konsekwencją może w przyszłości być pełna samoakceptacja oraz samoaktualizacja (samorozwój), a więc to „*kim będę?*”.

„Dowiedziałam się, że są różne style myślenia, to jest dla mnie odkrycie i świadomość. Żałuję też bardzo, że o tym nie wiedzieli moi nauczyciele.”

Spotkanie nr 5. „Działania młodych. Spotkanie z autorką książki.”

Justyna Suhecka zaprezentowała przy użyciu slajdów publikację pt.: *Young power! 30 historii o tym, jak młodzi zmieniają świat*. czynnie angażując uczestników w rozmowę o jej treści.

W trakcie spotkania autorka dzieliła się własnym doświadczeniem z pierwszych spotkań z osobami w spektrum autyzmu oraz przedstawiła stereotypy, jakie funkcjonują na temat osób autystycznych w środowisku dziennikarskim.

*„Radość mamy, że tyle fajnych osób jest w książce Justyny Suheckiej pt.: *Young Power. 30 historii o tym jak młodzi zmieniają świat*. Każda z nich zrobiła w życiu swoją ważną rzecz i to z sukcesem. Dla mnie to przykład, że każdy może osiągnąć swój cel, nawet jak innym ludziom ten cel wydaje się być dziwny, albo niepotrzebny życiowo.”*

„Chcielibyśmy zrobić kiedyś takie ważne działanie, ale dla siebie, w swoim życiu, to może być oparte na naszej pasji.”

„Inspiracją dla mnie są te działania bohaterów książki.”

W drugiej części spotkania młodzież została poproszona przez prowadzących o przedstawienie własnych pasji. Prawie każdy z nastolatków przyniósł jakiś element z nią związany i mógł go zaprezentować wszystkim zebranym osobom. Prowadzący zadbali o to aby wszyscy uczestnicy spotkania mieli przestrzeń i czas na prezentację własnej pasji.

„Mnie się wydaje, że znana osoba może być skuteczna w dotarciu w ważne informacje, ale ważne jest aby zawsze one były skonsultowane z samymi zainteresowanymi - osobami w spektrum autyzmu. To już taka nasza mała rola w samorządniczych działaniach. Czujemy to na wzmocnienie.”

„Justyna jest dziennikarką TVN24, jest znana, ale dla mnie nie jest to tak interesujące - jak jej pasje. Opowiedziała nam o nich i o tym jak bardzo są dla niej ważne. Jej pasją jest taniec. Nawet zatańczyliśmy wszyscy razem i to było przyjemne.”

„Chciałbym tak móc podzielić się swoją pasją - zorganizować spotkanie tematyczne o pasjach i żeby inni ludzie ze mną rozmawiali o datach, które są moją pasją.”

Podczas spotkania każdy z uczestników miał możliwość przekonać się, że pasja nie koniecznie musi być tylko swego rodzaju hobby którym ktoś się może cieszyć po pracy zawodowej ale, że często istnieje możliwość, aby zdynamizowała ona życie danej osoby, w tym również na płaszczyźnie wykonywanej przez niego profesji.

„Justyna dała nam znać, że sama nie wiedziała nic o spektrum autyzmu, że miała stres przed spotkaniem z nami. Wcześniej poznała tylko Janka, który jest jednym z 30 bohaterów jej książki.”

Spotkanie nr 6. „Spotkanie w muzeum.”

Muzeum Sztuki w Łodzi (ms1). W sali wystawowej zatytułowanej *Sztuka dostępna dla wszystkich*, pięć dzieł - jedno na każdą część wystawy pt. *Awangardowe muzeum* - zostało odtworzone jako *fotografiki*, czyli druki wypukłe oddające informacje wizualne przez fakturę silnie czytelną za pomocą dotyku. To kolejny niezwykle istotny punkt dla osób w spektrum autyzmu ze względu na pogłębianie wiedzy o własnych profilach sensorycznych.

„W moim życiu mogą wydarzyć się dobre chwile! mogę doświadczać radości po swojemu, odprężyć się i relaksować, nie muszę być zawsze spięty i zdenerwowany drugim dniem. Potrzebuję w tym wsparcia, żeby mi przypomnieć o tym.”

Sala była zasadniczo przygotowana dla osób nie mogących odbierać sztuki wzrokiem (podpisy alfabetem *Braille’a* oraz audiodeskrypcja dostępna przez *kody QR*), co zostało jednak wykorzystane przez prowadzące do zaprezentowania kopii dzieł sztuki i doświadczenia jej nie tylko wzrokiem, ale

głównie poprzez zmysł dotyku. Każdy z uczestników mógł indywidualnie podejść do eksponowanej kopii wytworu artystycznego i poczuć jego teksturę.

„Każdy z nas nazywa emocje inaczej. Widzi i czuje je inaczej. To jest w porządku. Nie chcemy żeby nas zmuszano, że mamy tak czuć jak wszyscy.”

Młodzież z zainteresowaniem słuchała informacji o przedstawianych dziełach sztuki, oglądała z ciekawością, dotykała prezentowanych kopii, gdy było to możliwe - brała do ręki aby poczuć wagę (ciężar) i teksturę dzieła artystycznego. Wybija się tu waga aspektu sensorycznego.

„Na siłę nam się przekazuje treści różne, wcale nie ma dostosowań edukacyjnych dla tych, którzy potrzebują i czasem nie rozumiemy wcale lektur - tam są trudne metafory, przenośnie, język jest dziwny dla nas. Mówią nam, że „trzeba to opanować, bo to jest w podstawie programowej” - ale my nie mamy rady bez np. podzielenia na krótkie części i wytłumaczenie nam inaczej.”

W oparciu o obserwację można stwierdzić, że młodzież uczestnicząca w warsztacie została poprzez sztukę abstrakcyjną wstępnie lecz wzorowo zapoznana z alegorycznym stylem myślenia, co zazwyczaj na polu dydaktycznym stanowi w szkole niemałe wyzwanie dla pedagogów i często niestety nie są w stanie oni pomóc w odniesieniu do tej kwestii wielu młodym osobom autystycznym.

Spotkanie nr 7. „Spotkanie w kinie / teatrze / innym obiekcie kultury.”

Uczestnikom pokazano m. in. garderoby artystów, salę koncertową, małą salę do prób (tzw. *plotkarnia*) oraz zaprezentowane zostały dwa typy organów.

W trakcie spotkania młodzież oglądała również dwa filmy o tutejszej *Filharmonii*, w których przedstawiono m. in. pracę dyrygenta oraz specyfikę pracy innych pracowników instytucji kultury. W prezencie każdy uczestnik otrzymał na pamiątkę batutę, co uatrakcyjniło wizytę i fascynację obiektem skonstruowanym dla muzyki.

„Kiedy chodzę i podskakuję jest mi dobrze, kiedy mówię do siebie, kiedy trzepoczę rękoma też.”

„W różnych wydarzeniach lubię brać udział, ale wolę się nie odzywać. Nie oznacza to, że nie korzystam, czy też jestem znudzona. Lubię słuchać i tak być w towarzystwie - bez słów.”

Spoglądając od strony psychologiczno-pedagogicznej można stwierdzić, że niezmiernie ważnym momentem było opowiadanie przewodniczki o aspektach pracy, czyli m. in. jak podejmowani są przez *Filharmonię* zagraniczni goście - wybitni zaproszeni muzycy. Młodzież mogła odnaleźć czytelną analogię, słuchając anegdot o tym, że np. niektórzy z gości potrzebują podobnego wsparcia, jak osoba mniej samodzielna, czyli podobnie do osób z niektórymi niepełnosprawnościami; oraz że inni miewają na tyle specyficzne wymagania, iż można odnieść wrażenie, że ich potrzeby zbieżne są z tymi, jakie mają osoby autystyczne w odniesieniu do własnych potrzeb sensorycznych.

„Często myślę jaki jestem teraz, a jaki chcę być w przyszłości. Jestem otwarta na świat i ludzi i teraz też zmęczona ale szczęśliwa. Jestem zdeterminowana sobą. Wiem, że jestem emocjonalna i impulsywna.”

„Kiedys będę sobą za wszelką cenę sobą. Nie zmieniajcie mnie na siłę.”

„Wielu ludzi mówi nam jak żyć i jak powinniśmy to życie robić aby było dobrze dla nas i bezpiecznie. To nie jest tak jak oni myślą - chcemy żyć po swojemu i w zgodzie z sobą.”

Niezmierzennie cennym elementem psychologiczno-pedagogicznym spotkania było odkrycie przez młodzież analogii pomiędzy funkcjonowaniem poszczególnych wirtuozów, a osobami w spektrum autyzmu i ich nierzadkimi barierami/ trudnościami związanymi z relacjami interpersonalnymi czy odmiennościami sensorycznymi.

„To ważne, aby działać i podnosić świadomość o spektrum autyzmu - można wtedy uniknąć szerzenia stereotypów o spektrum autyzmu. Możemy to robić na miarę swoich potrzeb i możliwości.”

W oparciu o obserwację można stwierdzić, że utożsamienie się z pasją muzyczną artystów, pomogło spojrzeć z nadzieją na znalezienie swojego miejsca w życiu, pomimo częstych barier napotykanых w relacjach społecznych. Dla młodzieży uczestniczącej w tym spotkaniu był to również czas, kiedy mogła kolejny raz usłyszeć, że rozwijanie własnych zdolności, predyspozycji i potencjalności, może im pomóc w przyszłości lepiej funkcjonować w dorosłym życiu.

Spotkanie nr 8. „Spotkanie w Centrum Nauki i Techniki EC1.”

Młodzież mogła też samodzielnie zwiedzać eksponaty nie związane z funkcjonowaniem elektrociepłowni, a będące na wyposażeniu Centrum Nauki i Techniki EC1. Ponieważ większość z tych eksponatów to eksponaty interaktywne, młodzież mogła w trakcie zwiedzania muzeum robić różne eksperymenty naukowe, przez co samodzielnie w doświadczeniu każdy z uczestników mógł przekonać się o działaniu konkretnych zasad z zakresu fizyki, chemii, oraz innych dyscyplin.

„Nie chodzimy do takich miejsc, nie znamy ich, czasem byliśmy z klasą.”

„W czasie zwiedzania było cicho i było mało ludzi, to nam odpowiada.”

Dzięki temu mogli doświadczać aktywnej formy zdobywania wiedzy, co z kolei dało im możliwość poćwiczenia kompetencji:

- logicznego myślenia;
- samodzielnego rozumowania;
- analizowania zjawisk;
- mobilizacji do intensywnego i sprawnego myślenia;
- pogłębiania wiedzy i jej rozumienia przez doświadczenia naukowe;
- kształtowania myślenia twórczego;

→ nauki cierpliwości i pracy w zespole.

„Przed odwiedzinami miejsca kultury - można wcześniej umówić się i ustalić ważne dla siebie kwestie, zgłosić je pisemnie (@), poprosić o pokierowanie, zgłosić potrzeby.”

„Potrzebujemy planu wycieczki i zwiedzenia - super zrobili to w MS1 - dostaliśmy piktogramowy plan wycieczki i wiedzieliśmy co po czym nastąpi (bez niespodzianek).”

„Mogliśmy zapoznać się najpierw z przestrzenią, gdzie jesteśmy, jakie są zasady zwiedzenia, wiedzieliśmy gdzie jest szatnia i toaleta (!)”

„Potrzebujemy wiedzieć co zrobić, do kogo się zwrócić kiedy chcemy/ musimy przerwać zwiedzanie.”

Zwiedzanie Centrum Nauki i Techniki EC1 dało możliwość dostymulowania cech badacza (często występujące u osób w spektrum autyzmu poszerzone zdolności poznawcze), co może implikować w ich życiu większą uważnością na inne aspekty otaczającego świata oraz wytworzeniem nawyku zadawania pytań wiedzo-twórczych, jak: *Dlaczego to się dzieje? Co ma na to wpływ?*

„Nie wszystko nas interesuje jednakowo i chcemy móc opuścić fragment zwiedzania, jak to zrobić?”

„Przyjemność jest gdy możemy dotknąć eksponat lub jego replikę.”

„Potrzebujemy czasem zatrzymać się dłużej, zwłaszcza kiedy w sali dzieje się kilka rzeczy jednocześnie - to warto zaplanować w zwiedzaniu, żeby nas nie poganiać, że już trzeba przejść.”

Ponieważ niektóre eksperymenty lub stanowiska interaktywne wymagały czasu lub pracy zespołowej, udział w nich był dla młodzieży w spektrum autyzmu dodatkowo doskonałą okazją do rozwijania kompetencji społecznych.

Spotkanie nr 9. „Spotkanie z Rzecznikiem/ Pełnomocnikiem Osób z Niepełnosprawnościami w danym mieście/ gminie.”

Pani Katarzyna Tręda-Pisera - Rzecznik Osób Niepełnosprawnych pracująca w Oddziale ds. Osób Niepełnosprawnych funkcjonującym w Wydziale Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta Łodzi.

Fakt istnienia np. zjawiska *niepełnosprawności społecznej*, jakim jest często *spektrum autyzmu* jest jedną z cech danej osoby i pomimo wpływu na osobowość człowieka - nie jest jedynym czynnikiem tworzącym jego osobowość.

„Potrzeba kampanii społecznej dotyczącej niepełnosprawności niewidocznych, którą współorganizowałiby młodzi samorządnicy i samorządniczki.”

Po zapoznaniu się z charakterystyką pracy osób odpowiedzialnych za dialog z osobami z niepełnosprawnościami, zabrała głos młodzież mówiąc o swoich problemach:

Jedna z osób mówiła o wykluczeniu przez klasę ze względu na głębokość własnych pasji oraz nieprzeciętne predyspozycje w uczeniu się, zdecydowanie przewyższające możliwości innych uczniów i uczennic w klasie; wspomniała o wykluczeniu z tych samych powodów przez niektórych

nauczycieli w jego szkole, a także o postawach agresji słownej ze strony nauczycieli względem uczniów w spektrum autyzmu. Druga osoba opowiadała o podobnych sytuacjach w jego szkole, co zostało potwierdzone przez nastolatka, który uczył się razem z nią w tej samej instytucji oświatowo-wychowawczej. Kolejna osoba mówiła o problemach ze zrozumieniem przez strony innych uczniów i uczennic czym jest spektrum autyzmu, a także o wykluczeniu przez nauczycieli osób z ASC (*Autistic Spectrum Condition*) oraz o agresji słownej z ich strony. Pozostałe wypowiedzi młodzieży były potwierdzeniem wcześniej opisanych sytuacji poprzez mówienie o analogicznych doświadczeniach z ich życia.

„Szkoła dyrektywna, uczniowie mają „siedzieć i słuchać”. Brakuje otwarcia na nowe, nieprzemocowe metody pracy/współpracy z uczniami w spektrum autyzmu z własnymi potrzebami edukacyjnymi.”

Obecna Rzecznik zauważyła, że rzeczywiście słowa mogą być stygmatyzujące, oraz zwróciła uwagę na to aby zadbać o orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, o wielospecjalistyczną ocenę funkcjonowania ucznia oraz o tym aby zadbać o dobre sporządzenie IPET-u - podkreślając konsekwencje prawne tych dokumentów. Podkreśliła również, iż niestety w życiu bywa różnie, dlatego dobrą rzeczą jest zadbanie o odpowiedni dla potrzeb ucznia lub uczennicy wybór szkoły, która jest w stanie zadbać o potrzeby własnych podopiecznych; zauważyła, że w Łodzi szkoły ogólnodostępne nie są przygotowane do nauki dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami.

„W szkole nie tłumaczy się nam zasad działania samorządu uczniowskiego - tylko się robi wybory i nic z tego nie wynika dalej. A przecież pole działania samorządu jest bardzo duże - właściwie nieograniczone i można robić dużo ważnych rzeczy. Włączyć nas w działania i wtedy moglibyśmy wyrazić swoje zdanie i oczekiwania jak powinna wyglądać przyjazna szkoła.”

Całe spotkanie skoncentrowane było na problemach związanych z odpowiednim kształcenia dzieci i młodzieży w spektrum autyzmu, tak aby wykluczyć podczas procesu edukacyjnego dyskryminację i stereotypy, a uwzględnić ich indywidualne zdolności, możliwości i prawo do wyboru. Zabrakło rozmów o tym jak udzielić im w Łodzi wsparcia umożliwiającego uczestniczenie i korzystanie z dóbr kultury, rozrywki, wypoczynku i sportu; a także wsparcia umożliwiającego równy dostęp do usług publicznych oraz rozwijanie aktywności społecznej.

„Problemy w dostępie do informacji o możliwościach pomocy i wsparcia.”

Ogólne wrażenie jakie młodzież miała podczas tego spotkania, to fakt iż miasto Łódź jest w okresie przejściowym od etapu ignorowania obecności uczniów w spektrum autyzmu w szkołach do etapu dobrze robionej inkluzji rozumianej, jako przygotowanie szkół do przyjęcia ucznia ze zróżnicowanymi potrzebami w zakresie zdobywania przez nich wiedzy oraz kształtowania umiejętności.

„Problemy z postępowaniem orzeczniczym do celów edukacyjnych oraz ds. niepełnosprawności dla osób w spektrum autyzmu (pułapka niepełnosprawności niewidocznej).”

„Prośba o reagowanie przedstawicieli władz miasta w sytuacjach krzywdzących kampanii fundraisingowych, które zawierają krzywdzące dla osób w spektrum autyzmu apele.”

Niestety z wypowiedzi Rzecznik wybrzmiało, że łódzkie szkoły są na początku tej drogi dostosowania, co widocznie zasmuciło a wręcz wywoływało irytację u obecnej w spotkaniu młodzieży. Pojawiała się jednak w ich życiu również nadzieja na możliwość zmian, po uzyskaniu zapewnienia o możliwości wsparcia w każdej sytuacji, w której zgłoszą się do Rzecznik Osób Niepełnosprawnych Miasta Łodzi.

„Bardzo ważne jest dla mnie i napędza mnie wielkim szczęściem właśnie to, że tak pręźnie rozwija się idea samorządności dorosłych osób w spektrum autyzmu. To samostanowienie o sobie jest bardzo ważne. Każdy ma prawo decydować o sobie samym, bo każdy czuje i wie sam co jest dla niego najlepsze. Jeśli jest nam niewygodnie czy boli nas głowa - to druga osoba nie może z całą pewnością stwierdzić, że tak nie jest. To my czujemy tę niewygodę i ból. Podobnie jest we wszystkich sferach życia.”

Spotkanie pozwoliło również dostrzec młodzieży, fakt iż nie zawsze w ich życiu wszystkie okoliczności - mimo dobrej woli decydentów - będą układać się pomyślnie; doświadczyli oni w ten sposób jednego z elementów procesu deidealizacji, który jest w tym wieku konieczny, aby została w dojrzały sposób uformowana ich osobowość.

Spotkanie nr 10. „Spotkanie z decydentami, z przedstawicielami władz gminy/ miasta.”

Z członkami Klubu Świadomej Młodzieży spotkała się Pełnomocniczka Prezydenta Łodzi ds. Dzieci i Młodzieży - pani Agata Kobylińska.

Założeniem prowadzących było zapoznanie przedstawicieli UMŁ oraz zweryfikowanie stanu wiedzy o niepełnosprawności niewidocznej i wspierania oraz komunikacji z osobami w spektrum autyzmu. Pani Pełnomocnik zapoznała się z obszerną broszurą przygotowaną przez założycieli *Institutum Investigationis Scovorodianum* o charakterystyce wybranych niepełnosprawności niewidocznych, dedykowaną dla miejsc użyteczności publicznych. Okazuje się niestety, że pomimo iż projekt został sfinansowany z funduszy unijnych na polecenie polskiego rządu ponad rok temu - żadna z publikacji nie była/ nie jest znana wśród urzędników.

„Takie fajne akcje sprawiają, że czujemy się pełnoprawnymi członkami społeczeństwa - wszak jesteśmy jego częścią, nie chcemy więc być wyłączeni z życia publicznego. Często jednak jest nam trudno uczestniczyć w pełni we wszystkim co teoretycznie oferuje nam świat. Dzięki projektowi zostało nam to ułatwione, dzięki czemu także my mogliśmy cieszyć się wyjściem do Muzeum, do Filharmonii czy do Centrum Edukacji.”

Problemy, które poruszyła młodzież to brak w szkołach:

- edukacji włączającej;
- pomocy dla osób w spektrum autyzmu;

- pokoiów wyciszeń lub gdy już one są, to ściśle nieregulowanego czasu dostępności do nich (tzw. *dostęp na godziny*, a nie wg potrzeb);
- dostępnych psychologów szkolnych w szkołach (tak aby przynajmniej 1 psycholog szkolny był zatrudniony na jedną szkołę);
- zrozumienia w szkole wśród nauczycieli i uczniów nieautystycznych dla uczniów w spektrum autyzmu;
- akceptacji postaw wynikających z samego faktu posiadania przez ucznia w *spektrum predyspozycji autystycznych (ASC - Autistic Spectrum Condition)*;
- lekcji różnorodności;
- zapoznawania się nauczycieli z treścią orzeczenia o niepełnosprawności oraz IPET-u.

„Trudna sytuacja uczniów w spektrum autyzmu w łódzkich szkołach.”

„Wykluczenie rówieśnicze, przemoc rówieśnicza.”

„Brak zrozumienia potrzeb uczniów w spektrum autyzmu.”

Niezmiernie cennym byłoby wcześniejsze zasygnalizowanie uczestnikom spotkania tego, iż mogą przedstawić gościowi swoje pasje i porozmawiać o możliwości ich konstruktywnej realizacji w Łodzi, tak aby mogły one służyć konstytuowaniu się dojrzałej osobowości młodzieży, jak również - w przyszłości - społeczeństwu łódzkiemu.

„Niezbędne jest realne włączanie rodziców i dzieci w proces tworzenia indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych. IPET-y adaptacyjne, konieczne zwłaszcza w czasie pandemii, i zadbanie w tych programach o indywidualne (WŁASNE, nie specjalne!) potrzeby każdego dziecka.”

Poruszone przez członków Klubu Świadomej Młodzieży problemy i zagadnienia oraz zadawane pytania świadczą o dużej samoświadomości uczestników, ich uwrażliwieniu na krzywdę uczniów i uczennic w spektrum autyzmu jakiej oni/ one doświadczają w łódzkich szkołach, oraz o odwadze empatycznej wypowiadających się nastolatków. Można było usłyszeć, iż młodzież bardzo poważnie traktuje spotkanie i wypowiada się nie tylko w imieniu własnym ale próbuje również zaradzić problemom własnych kolegów i koleżanek.

„Konieczna likwidacja barier sensorycznych w szkołach, w tym głośnych dzwonków, które u dzieci w spektrum autyzmu i z nadwrażliwością sensoryczną mogą być/są barierą w dostępie do edukacji.”

„Konieczne jest wprowadzenie na wszystkich etapach edukacji tematyki różnorodności, neuroróżnorodności, równości szans, poszanowania praw osób z niepełnosprawnościami.”

„Otwarcie szkół na samorządniczek i samorządników.”

Cykl wcześniejszych spotkań, w pewien sposób przygotował uczestników do tego, aby gdy pojawi się jeden z decydentów, który może mieć realny wpływ na problemy każdego ucznia i uczennicy w spektrum autyzmu w Łodzi - to przedstawić mu problemy nie tylko swoje ale i innych. Można powiedzieć, że wszyscy uczestniczący w spotkaniu członkowie Klubu Świadomej Młodzieży przyszli

na nie już z przeświadczeniem, że będą w nim brać udział jako samorzecznicy. Dzięki takiemu nastawieniu świadomie dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem oraz uwrażliwiali Pełnomocnika na problemy nie tylko ich, ale także innych osób, którym niezastużenie dzieje się krzywda.

„Rezygnacja z języka, który wyklucza i stygmatyzuje. Zamiast „specjalnych” potrzeb edukacyjnych, mówmy o „własnych” indywidualnych potrzebach edukacyjnych każdego ucznia i uczennicy. Bo każdy człowiek ma własne, indywidualne potrzeby rozwojowe.”

„Konieczna superwizja, fachowe, nowoczesne szkolenia prowadzone przez kompetentnych trenerów, adresowane także do rodziców, by byli partnerami w systemie edukacji.”

„Należy wzmocnić samorządy uczniowskie. Art. 15 Konwencji o Prawach Dziecka stanowi, że dzieci i młodzież mają prawo się swobodnie zrzeszać. Trzeba promować to prawo w środowisku szkolnym, uczniowskim i nauczycielskim.”

Było to dla młodzieży spotkanie wymagające wysiłku intelektualnego oraz złożonej koncentracji uwagi, ale można było odnieść wrażenie, że pod koniec każdy z członków *Klubu Świadomej Młodzieży* opuszczał je z satysfakcją.

b) Wnioski

Ze wszystkich warsztatów klubowych wyłaniają się po raz kolejny wzorce wzajemnej komunikacji oparte na wzajemnym zrozumieniu, otwartości na spektrum człowieczeństwa i poszanowaniu neuroróżnorodności.

To nie rzekomy brak umiejętności czy możliwości komunikacji jest problematyczny, a częsta stygmatyzacja i brak akceptacji rozpiętości spektrum człowieczeństwa.

Zawierając znane wielu ekspertom pracującym z osobami w *spektrum autyzmu* w nurcie humanistycznym wskazania, należy jednak wymienić przede wszystkim:

- Bezwarunkowe zapewnienie możliwości technicznych, jak i finansowych na obsługę i wynajęcie sprzętu do spotkań zdalnych. Nie dotyczy to „tylko” czasu pandemii, ale przede wszystkim specyfiki funkcjonowania osób w spektrum autyzmu i niewykluczania osób nie będących w stanie uczestniczyć w zajęciach;
- Każdy z uczestników powinien mieć odpowiedni czas na odpowiedź i reakcję;
- Spotkanie/ warsztat/ inna aktywność grupowa winna mieć określone jasno ogólne zasady społecznej bytności (z włączeniem przerw, wypowiedzianiem się, czasem na posiłek, obecność rodziców/ opiekunów we wspólnej przestrzeni, itp.);
- Na każdym spotkaniu wewnętrznym konieczne jest zapewnienie wielu opcji wspomagających przetwarzanie informacji (nie tylko materiały takie jak kartony, flamastry, flipchart, kredki, nożyczki) ale przede wszystkim naprowadzenie audio-wizualne w postaci prezentacji, muzyki, krótkich materiałów video, itp.;
- Największy nacisk należy położyć na odkrywanie własnych pasji, bo to ona może w przyszłości okazać się pomocna jakości funkcjonowania czy przy wyborze drogi zawodowej;

- Kolejnym wyznacznikiem i warunkiem dostępności jest profesjonalnie przygotowana, przyjazna sensorycznie przestrzeń;
- Dużą uważność należy mieć na rozpoznanie, ale i omówienie z uczestnikami różnic w możliwościach psychofizycznych osób w spektrum autyzmu oraz nauka rozpoznawania indywidualnych profili sensorycznych;
- Umacnianie wśród uczestników wrażliwości na rozpoznanie własnych potrzeb;
- Umiejętna **praca całego środowiska klubowego** nad m.in. komunikacją interpersonalną (nie tylko werbalną), perspektywą poznawczą, samodzielnością, asertywnością, a jednocześnie umiejętnością współpracy w grupie, budowaniem i podtrzymywaniem relacji, rozpoznawaniem i regulowaniem emocji;
- Nauka rozpoznawania własnego stylu i charakteru myślenia;
- Wielorakość form warsztatowych, współgrających z pasjami uczestników;
- Rozpoznanie indywidualnych potrzeb i wspólne uwrażliwianie się na wagę odmienności w życiu społecznym;
- Zachęcanie i nauka świadomych wyborów;
- Pogłębianie istoty rozwoju samoświadomości;
- Tworzenie bezpiecznej przestrzeni do dzielenia się własną perspektywą, racją, potrzebą czy opinią;
- Przedłużenie czasu przerw i zwiększenie ich częstotliwości do godziny i piętnastu minut (np. 3x piętnastominutowe i 1x półgodzinna), co znacznie poprawiłoby jakość warsztatów, pozwalając na zachowanie pola uwagi uczestników, a także energii prowadzących;

Podsumowując etap łódzki możemy odważnie powiedzieć, że pomimo wielu niedoskonałości systemowej skutkującymi wręcz dramataми ludzkimi, widoczna jest coraz większa siła w nowo tworzących się formacjach i ruchach w społecznych grupach mniejszościowych. Jednym z ruchów emancypacyjnych jest właśnie ruch „Self-Advocacy”, nazywany też „samorzecznictwem”.

Rola *Klubu Świadomej Młodzieży* nabiera coraz to nowego charakteru, bo z każdym spotkaniem określone są nowe potrzeby i nowe priorytety. Zadaniem osób wspierających KŚM powinno być gotowość do sprostania problemom młodzieży, jednak bez konkretnego wsparcia finansowego nie jest to możliwe na dłuższą metę. Jako twórcy idei liczymy i prosimy o uwzględnienie indywidualnych potrzeb środowiska osób w spektrum autyzmu, ale ich najbliższych, czy dorosłych samorzeczników/ self-adwokatów, wolontariuszy oraz aktywne włączanie ich na większą skalę w płatną aktywność okołoprojektową, która pozwoliłaby m. in. na stworzenie dodatkowych miejsc pracy, włączanie w odpowiedzialne życie społeczne czy doskonalenia zawodowe.

Podpis przewodniczącego Zespołu _____ Agnieszka Warszawa _____